

*Арсентій
Атоян
Олександр
Єременко*

МОНТЕНЬ НА ВСІ ЧАСИ: простір пошуків, культура спорів

Дев'яностий рік. Листопад. Глуха осінь. Листя під ногами дорогою до будинку політосвіти, нещодавно переданого Луганському педінституту, дрібний дощик — материнна погода, обмін жартами про мосьє Мішеля, котрий жив у краю виноградників, вважав себе всеїдним, але не полюбляв кислий німецький трунок — пиво. Чому, власне, Монтень, а не великий ім'ярєк луганчанин-донецчанин (своїх замало — позичте у сусідів)? Присутні в погано освітленому приміщенні теревенять про нову філософську спільноту. Дискусія знаменує народження філософського товариства, що самочинно присвоїло собі ім'я французького скептика.

У листопадових відблисках вечірнього міста сфокусувався скептицизм покоління щодо найближчого минулого, сьогодення і майбутнього. Хотілося відчуженого філософського холодного погляду. Виходило як завжди: ангажовані спори, поступово увиразнюване різноголосся, переконання, що ми різномудці. І це була *перша і головна* інтенція існування спільноти. *Другою* можна назвати — готовність ділитися знаннями з усіма охочими. Це можна позначити як «філософію для всіх», а не тільки для фахівців. *Третьою* інтенцією можна назвати — відсутність ієрархії та рівність у праві голосу і висловленні позицій. *Четвертим* принциповим допущенням була прихильність до усного філософування — переважна більшість доповідей, — хоча й були винятки, — народжувалися в живому промовлянні та обговоренні, помежованому відхиленнями від теми, імпрровізаціями на репліки учасників зібрання.

Оформлення Філософського Монтенівського товариства (ФМТ) відбулося за рішенням кафедри філософії Ворошиловградського державного педагогіч-

ного інституту ім. Т.Г. Шевченка від 25 жовтня 1990 року. Перші збори сталися 15 листопада 1990 року в Будинку політосвіти. 16 вересня 2003 рішенням кафедри філософії культури та культурології Товариство було зареєстровано при кафедрі філософії культури та культурології Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. Об'єднання любомудрів, як фахівців, так і аматорів філософської культури, не ухвалило ані програми, ані статуту, не обрало ані голову, ані секретаря, а просто домовилося збиратися й обговорювати доповіді на теми, близькі кожному й означені філософським аспектом. У Товаристві й сьогодні представлені індивідуально філософи, історики, філологи, культурологи, естетики, політекономисти, літературознавці, медики, журналісти, студенти, аспіранти, «технарі» тощо, — усіх не перелічити. Вік промовців коливається від сімнадцяти до сімдесяти.

До тих, хто володіє абсолютною істиною, з нашого боку прохання — не турбувати; не стрясати повітря в нашій аудиторії з її наелектризованими імпульсами самостійного пошуку не адептів, а ідей. Саме ідея альтернативності будь-якого можливого ідейного багажу змушувала нас відштовхуватися від ідеї, що немає єдиної можливої системи поглядів і переконань, яка б забезпечувала доступ до істини самим фактом належності до неї. З цього джерела і з цього первня виплаває методологічний плюралізм підходів, без огляду на визначеність думок багатьох відвідувачів наших зборів.

Упродовж двадцяти років ніхто з шукачів істини, ладних виступити, не наразився на відмову. Виступали професори, заслужені діячі науки та мистецтв, поети й викладачі, аматори та адепти, студенти й несподівані для самих себе гості. Управляє поточними справами Товариства Рада ФМТ, до якої може увійти кожен, хто не пізнав абсолютної істини, прочитав три томи Монтеня і принаймні двічі виступив на зборах Товариства із власною доповіддю. Достеменно прикмета: хто завітав до нас одного разу, той обов'язково загляне знову, хай і не в той самий рік.

Будь-яка людська справа неможлива без людей. Варто назвати перших учасників ФМТ — О. Єременка, К. Дерев'янка, В. Кузнецова, Ю. Молчанову, І. Кононова, А. Атояна, К. Зарубицького, П. Нестерова, С. Прасолова; це, власне, неповний перелік складу перших зборів у луганському Будинку політосвіти 15 листопада 1990 року. Відтоді безліч людей долучилися до нас. Важко переоцінити внесок у наш маленький філософський рух таких особистостей, як психолог О. Соловійов, філософ та естетик В. Ілюшин, журналіст О. Блюмінов, київський професор В. Малахов, луганський лінгвіст А. Зеленько, поет О. Заславська і багато інших.

За всі роки існування Монтенівського товариства на його засіданнях було обговорено більш як триста тем з різних царин філософського і не лише філософського знання.

Найбільша «питома вага» припадає на проблематику соціальної філософії в усьому розмаїтті її розділів і напрямів. Цій проблематиці було присвячено близько 100 доповідей. Деякі (близько 20) мали радше політологічний характер або виходили у предметне поле теоретичної соціології. Власне соціально-філософським питанням було присвячено 78 доповідей, з-поміж них чи не половина заторкували проблематику філософії історії. Серед найчастіше обговорюваних тем назвемо аналіз особливостей консервативної та утопічної свідомості, зокрема лівих і

революціоністських ідеологій; осмислення соціально-історичного коріння демократії й тоталітаризму; розгляд різних аспектів цивілізаційного підходу, особливо проблематики «центр — периферія», специфіки східнослов'янського цивілізаційного світу, особливостей відносин обміну в різних цивілізаціях; висування футурологічних прогнозів, насамперед тих, що впливають з геополітичних трансформацій і з «викликів» сучасної кризи. Чимало доповідей були присвячені питанням спрямованості й сенсу історії, ролі особистості в історії, теорії історичної події. Ще один «вагомий» розділ тематики доповідей — соціально-філософські аспекти латиноамериканістики.

Вельми обширний розділ інтересів монтенівців — культурологія і філософська антропологія. У рамках цього напрямку було обговорено 84 доповіді та проведено один диспут. Головна увага була зосереджена на таких темах: розгляд особливостей різних культур, зокрема української; осмислення традиції як культурного феномену; аналіз діалогічних механізмів у культурі; виявлення філософських аспектів творчості великих письменників, зокрема філософське осмислення «вічних образів» світової літератури; обговорення широкого кола питань особистісного розвитку (механізми самореалізації людини; співвідношення підсвідомості, свідомості і самосвідомості; мовні аспекти особистості; етапи становлення особистості в історії; особистість у культурі постмодерну). Досить пильно розглядалися проблеми сакралістики (причини процесу десакаралізації світу в суспільній свідомості; роль сакральних символів у культурі; естетичні аспекти сакрального).

Дискурс сакралістики невимушено переходив у проблемне поле релігієзнавства і богослов'я. В рамках цього напрямку пролунали близько двадцяти доповідей і відбулися три диспути. Найбільший інтерес викликала проблема співвідношення віри, знання і невір'я (диспути були присвячені саме цій темі). Обговорювалося також взаємовідношення світових релігій і нетрадиційних конфесій, розглядалися особливості християнських ересей, аналізувалася природа міфологічної свідомості. Кілька разів монтенівці навіть поверталися до проблеми доказів буття Божого (!).

Окремий напрямок інтересів членів Товариства становлять питання семіотики, психології й навіть психофізіології мозку. З цієї тематики ми заслухали більш як 30 доповідей. Серед найчастіше обговорюваних тем: семіотичні аспекти пізнання і людської суб'єктивності в цілому (суть інформації; природа знаку; філософія спілкування; філософія вчинку; гендерна проблематика; філософські аспекти психоаналізу). Особливу увагу привернула проблема психофізичного паралелізму і, рівною мірою, семіотика мозку.

Значний інтерес привернуло обговорення доповідей у межах такої «екзотичної» для сучасного дискурсу сфери філософського мислення, як метафізика (у, так би мовити, аристотелівському розумінні слова, як «перша філософія»). Із розвитком філософії метафізику скинули з її трону. У величезному, проте з ознаками занепаду царстві сучасної філософії метафізика перебуває у становищі Попелюшки. Втім, відрадно зазначити, що серед монтенівців є палкі прибічники «поваленої королеви».

Питанням категоріального осмислення буття, суцього, істини було присвячено 26 доповідей. Бурхливо обговорювалися такі теми, як принципи побудови системи категорій і цілісних філософських картин світу (особливо пильно роз-

глядалося питання визначення загального і діалектики можливого і дійсного) і природа раціональності (зокрема форми й види діалектики та питання про сутність істини). Не можна не спокуситися навести назви деяких доповідей метафізичного розділу: «Про безумовно перше», «Про безумовно друге», «Про безумовно третє» (доповідач — О. Сгонніков).

Що стосується «гегемона» сучасних філософських володінь — історії філософії, то їй було присвячено 33 доповіді. На перший погляд, чимало, але насправді не надто — з огляду на те, що це приблизно одна десята від загального числа виступів. Хоч як це дивно, але Мішель Монтень опинився на другому місці за частотою обговорюваності у Монтенівському товаристві. З першого місця його відтіснив Микола Бердяєв, творчості якого було присвячено близько половини історико-філософських доповідей. Розглядали ми також різні форми скептицизму, аналізували окремі аспекти учень Платона, Аристотеля, І. Канта, Г. Гегеля (зокрема російське гегельянство), Ніколая Кузанського, П. Тейяра де Шардена. Неабияку увагу привернули погляди представників Франкфуртської школи.

Незрідка на засіданнях Товариства обговорювалися монографії, статті й художні твори «монтенівців» (зокрема: монографії А. Атояна «Соціомаргіналістика», О. Єременка «Історія як подієвість», О. Соловійова «Людське Я і його неістина», В. Шелюто «Естезис сакрального», книга відомого московського професора Б. Горба «Анафема Маяковського і Російський Апокаліпсис ХХ століття», навчальний посібник «Нариси історії світових цивілізацій» (С. Довжук, С. Попов, А. Атоян та ін.). Йшлося також про збірки відомого Луганського поета О. Заславської.

Іноді Товариство трансформувалося у своєрідний клуб інтелектуального кіно. Тоді на його засіданнях відбувалися перегляд і обговорення кінокласики, фільмів сучасних видатних і просто цікавих режисерів. Зокрема, пристрасні спори монтенівців викликали кінофільми «Забрискі-пойнт» (М. Антоніоні), «Скромна чарівливість буржуазії» (Л. Бунюель), «Дитя Макона» (П. Гринвей), «Король-рибак» (Т. Гіліам), «Че Гевара: Шоденники мотоцикліста» (С. Салес), «Пил» (С. Лобан), «Ніцше в Росії» (Н. Шоріна) та ін.

Примітною особливістю засідань Монтенівського товариства є сама їхня структура. Доповідачеві надають до сорока хвилин, а якщо він не встиг цілком викласти тему, то ще п'ять хвилин. Потому — три кола запитань, і кожен присутній може поставити максимум три питання. Час відповідей на запитання не регламентований. Далі передбачено одне коло виступів. Кожен присутній, якщо має що сказати, висловлює свої міркування з приводу почутої доповіді. На такий виступ надається до десяти хвилин, і ще доповідач має до десяти хвилин для завершального слова. Традиція такої побудови засідання неухильно дотримується.

Звернімо увагу на ті десять хвилин виступів із критичними зауваженнями, які зазвичай бувають неупередженими й нерідко навіть уїдливіми. На жодному захисті, на жодній конференції ми не спостерігали таких гострих і змістовних дискусій, як на засіданнях Товариства. Отже, коли хтось із колег зацікавлений у тому, щоб *справді* обговорити свою концепцію, — запрошуємо його на засідання Монтенівського товариства.

І ще одне, можливо, вкрай суб'єктивне враження. Готуючи цей матеріал, ми проглянули архів Товариства. На жаль, в анналах Товариства не зберігаються

матеріали виступів і обговорень. Збереглися лише назви доповідей і диспутів. Та навіть одні назви пробуджують спогади про славні філософські баталії. Перед нашим розумовим поглядом постали бастіони смислу, наполегливо споруджувані доповідачами, запеклі атаки одних слухачів і спокійні усмішки інших — тих, хто окопався на пагорбах скептицизму; каверзні випадки, вдалі відповіді, пропущені удари; діри в аргументації, поспіхом надолужувані імпровізованими тезами й розширювані неочікуваними антитезами. Цілком уявнилося, що життя монтенівців було заповнене не лише повсякденними турботами про хліб насущний, ремонт зіпсованих кранів або вибір шпалер для спальні.

Тріпотить під протягами побуту прапор буття. Але не впаде, допоки збиратимуться разом диваки, ладні до хрипоти сперечатися про метафізичні аспекти геополітики, про діалектику висловлень і суперечностей або про шукання доктора Фауста.

Одне слово, бути монтенівцем означає безкорисливо шукати істину і цікаво проводити час. Запрошуємо!

Даруйте, але ж Монтень жив у XVI сторіччі? Тож куди ви нас кличете? Атмосфера XVI сторіччя зовні видається мало відповідною для паралелей із нашою добою, але наша свідомість буквально начинена образами схожого штибу. Помандруймо сторінками Монтеня і переконаємося: проблему духовного звільнення порушено слушно. Розв'язання можуть бути знайдені думкою і перевірені практикою.

Постать Мішеля Монтеня актуальна і своєчасна в культурі часів постмодерну, бо поточна криза гуманізму має схожу природу і того самого ворога — фанатизм і безкарність тих, що повірили у свою особливу місію і власну мету. Самопізнання Монтеня рухалося по тонкому льоду майже невіри. Критика догматичних побудов і оновлення предмета філософії були його постійною турботою. Монтень стояв біля витоків розуміння самосвідомості як практики: неможливо звільнити себе, не звільняючи інших.

Ціннісний дощ ми пережили під парасольками сумніву за часів прекрасних сезонів луганського скептицизму. Навколо інше суспільство, інші цінності? Прапори на баштах інші, істини на слуху нові? Годі брехати. Все те саме. Зберігається вічне питання філософування: *Як жити в суспільстві, помилкових цінностей якого ти не поділяєш?* Творити нові, триматися того, що відчуваєш істинним, битися з тим, що явно знецінює життя і гідність людини. Це те *інше*, що не є даним тим, хто сказав «Так» посталій епосі. Скажіть «Ні», похитайте із сумнівом головою і філософуйте на свій страх і ризик. Філософія — рух, похід, вчинок, відмова. Вона у структурі життєвого поступу і культурного коду. Заради звільнення себе — звільняйте інших... Занурюйтесь у подію співбуття!

Арсентій Атоян — доктор філософських наук, доцент кафедри філософії культури і культурології Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.

Олександр Єременко — доктор філософських наук, професор кафедри світової філософії і естетики Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля.
